

Stane Granda

## ZGORNJA BAŠKA DOLINA V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA

Štefan Kociančič je v celovški Slovenski bčeli 1853. leta zapisal: "Ali od Nemškega Rovta na Tolminskem nisim jaz še nikjer nič bral, ..... in vendar je tudi ta kraj toliko imeniten in vreden, da se posebno omeni."<sup>1</sup> Nemški Rut je bil v tem času cerkveno središče obravnavanega področja. Po treh desetletjih se je sicer po zaslugi Simona Rutarja<sup>2</sup> in po več kot stoletju Goriškega muzeja<sup>3</sup> položaj izboljšal, vendar ne toliko, da ne bi ostalo današnjim raziskovalcem še veliko dela. Področje zgornje Baške doline je zlasti v drugi polovici 19. in v prvih desetletjih 20. stol. pritegovalo precej pozornosti.<sup>4</sup> Vzrok temu zanimanju niso bile naravne znamenitosti, ampak predvsem iskanje zadnjih sledov za enim nemških jezikovnih otokov na slovenskem etničnem ozemlju.

19. stoletje se je za prebivalce zgornje Baške doline začelo pod vtisom dveh precejšnjih stisk. Na eni strani si je lastnik tolminskega gospodstva grof Mihael Pompej Coronini (1798-1839) skušal urediti svoje gospodarstvo, na drugi so vojne s Francozi in ustanovitev Ilirskih provinc begale ljudi z vprašanjem, kaj bo poslej z njihovo večstoletno domovino.<sup>5</sup> Čeprav so se tamkajšnjega prebivalstva bitke izognile, pa jim je francoska oblast dokaj okrnila njihove stare privilegije. Nova stara oblast ni pokazala nobene volje, da bi jih po ponovni osvojitvi obnovila. Daljši je bil spor z grofom Coroninijem. Poleg urejanja kmečkih obveznosti je nesporazume povzročalo zlasti vprašanje gozdnih servitutov. Kmetje glede svojih pravic niso bili pripravljeni popuščati, grozili so celo nemiri, oblast je morala 1833. leta poslati vojsko, ki ji pa ni bilo treba posredovati. Grof Pompej je umrl, še preden je uspel urediti svoje posestne in fevdalne pravice. Nasledil ga je grof Anton Coronini, ki je svojega predhodnika

ne le prekašal, ampak pokazal celo nagnjenja k nezakonitim dejanjem. Časi, ki so si zemljiški gospodje taka dejanja lahko privoščili, pa so polagoma postali predmet zgodovine in ustnih sporočil, v katerih so dedje vnukom pripovedovali o nekdanjem težkem življenju pod grofi. Coronini je imel vsaj na koncu srečo in je 1. januarja 1848 uspel gospodstvo Tolmin dobro prodati nekemu Kremerju.<sup>6</sup> Ta je nosil viteški naslov, sicer pa je bil visok uradnik. Odlična pravniška izobrazba pa ga ni rešila pred gospodarsko neumnostjo, ki jo je ta nakup pomenil. Revolucija 1848/49 je namreč s fevdalizmom pometla, fevdalni dohodki so usahnili in 1871. je za isto gospodstvo dobil približno desetkrat manj denarja.

Prebivalce zgornje Baške doline je zelo prizadela zadnja huda lakota v naših krajih v letih 1816 in 1817. Takrat naj bi Obločani prodali skupno planino Bukovčanom za 7 hlebcev kruha. Mnogi so si zapomnili hudo zimo 1829/30. Ljudem se je vtisnil v spomin tudi botanični obisk saškega kralja Friedricha Avgusta II. 1841. leta; kralj je v kaplaniji v Podbrdu tudi prespal. 9. decembra 1844 je Nemški Rut prizadel hud požar.<sup>7</sup> Kmečke gospodarje pa so bolj kot huda zima in saški kralj motili zemljemerci in cenilci, ki so v dvajsetih in tridesetih letih hodili po tamkajšnjih krajih, merili zemljišča in spraševali njihove lastnike o stvareh, na katere niso nikoli pomislili. Njihovi odgovori zato niso bili najbolj točni in zanesljivi, posledice pa so kmalu čutili, ker so jim odmerili davek od zemlje na podlagi podatkov, ki so jih za stabilni kataster tudi sami posredovali. Ta uradni popis zemljišč, ki ga je sprožil patent cesarja Franca 1817. leta - še danes zelo dobro služi tako davčnim upravam kot zemljiški knjigi -, obsega poleg map še katastrske in cenilne operate. Njihova priprava in izdelava je zahtevala ogromno terenskih del, pri katerih so sodelovali tudi kmetje oziroma njihovi predstavniki. Vse to je v naše vasi vneslo nemalo nemira, zato dvajsetih in tridesetih let prejšnjega stoletja ne moremo šteti za izrazito mirna na

1 Štefan KOCIANČIČ, Nemški Rovt na Tolminskem. Povzeto iz Berila o Rutu, Nova Gorica, 1972, 5.

2 Simon RUTAR, Zgodovina Tolminskega, Gorica 1882.

3 Goriški muzej je 1972. leta izdal Berilo o Rutu, v katerem je ponatisnil najpomembnejše članke o teh krajih.

4 Po teh krajih so med drugimi hodili in o njih pisali oče in sin Czoernig, Baudouin de Courtenay, Lessiak in Koštiál.

5 Simon RUTAR, Zgodovina Tolminskega, 196, ss.

6 Prav tam, 102.

7 Farna kronika, kopija v Goriškem muzeju.

notranjepolitičnem področju. Ker so se dokumenti tega epohalnega dela v veliki meri ohranili, si lahko na njihovi podlagi ustvarimo dokaj zvesto podobo o takratnem življenju na podeželju.<sup>8</sup> Podatkom glede kvantitete in kvalitete agrarne produkcije sicer v marsikateri podrobnosti ne gre verjeti, splošni vtis pa v bistvu ne vara.

Zgornjo Baško dolino sestavljajo naslednje katastrske občine: Podbrdo, Obloke, Stržišče in Nemški Rut. V prvo so spadale vasi Podbrdo, Bača, Petrovo Brdo, Porezen, Trtnik in Kuk, v drugo Obloke in Hudajužna, v tretjo Stržišče, Znojile in Kal ter v zadnjo Nemški Rut in Grant. Operati franciscejskega katastra za zgoraj našete katastrske občine so v Državnem arhivu v Trstu. Zaradi stroškov in pomanjkanja časa jih v celoti nismo uspeli prekopirati in se moramo zadovoljiti z razpoložljivimi podatki.<sup>9</sup> S tem opozorilom želimo poudariti, da je tudi našo raziskavo mogoče še poglobiti.

Na podlagi podatkov iz operatov smo sestavili pregled nekaterih osnovnih dejstev o zgoraj omenjenih katastrskih občinah. Površine so izražene v oralih in sežnjih. 1 oral znaša 1600 kvadratnih klafter. Ta površina znaša 0.575 ha. 1 seženj pa je 1,896 m.

Različne površine katastrskih občin za naše primerjave niso pomembne, saj skušamo obravnavati zgornjo Baško dolino kot celoto. Pomembnejše pa je razmerje med površino posamezne k.o.<sup>10</sup> in številom zemljiških parcel. Matematični izračun nam pove, da te niti niso tako majhne, saj sežejo od skoraj 2 oralov (Obloke) do skoraj 4 oralov (Nemški Rut). Resnica je nekoliko drugačna, saj je treba upoštevati, da so v število parcel vključeni tudi pašniki in gozdovi. To pomeni, da so njivske površine, ki so za kmečko okolje najdragocenejše, razmeroma majhne. Dragocen je podatek o povprečni velikosti zemljišča, ki naj bi pripadlo posamezni hiši. Številka je visoka, saj naj bi imela med 26,2 in 75,5 oralov zemlje. Pri vrednotenju teh podatkov je treba izhajati iz dejstva, da je obravnavani čas še vedno v obdobju fevdalizma, kar pomeni, da

so imeli svoje parcele znotraj posamezne k.o. tudi zemljiški gospodarji.<sup>11</sup> Malo je tudi primerov, da bi bili lastniki zemljišč v neki katastrski občini le njeni prebivalci.

Podatki o prebivalcih so iz leta 1827. Po njih naj bi bilo na tem področju kar 2400 ljudi. Če te številke primerjamo z Rutarjevimi za leto 1762, ko naj bi jih bilo le 1398 in s tistimi iz okoli 1870., ko naj bi jih bilo 2600 (število je zaozkrožil Rutar),<sup>12</sup> se nam zdijo tisti, ki so navedeni v naši tabeli, nekoliko neverjetni. Ker so jih oblastem posredovali župniki, nimamo pravega vzroka, da bi vanje dvomili. Razliko si razlagamo s tem, da je župnik v Nemškem Rutu preštel vse svoje farane, ostali pa le tiste, ki so tudi dejansko v njej živeli. Kljub gornjim zadržkom o dejanskem številu ljudi v teh vaseh pa vseeno lahko poizkušamo ugotoviti, koliko ljudi je bilo formalno v vsaki hiši. Ker so le-te bile družinske, tako zvemo za velikost družine. Tako ugotovimo, da je imela od 7 (Obloke) do skoraj 13 (Nemški Rut) ljudi. To ni malo, še zlasti, če sprejmemo trditev, da naj bi ena tretjina prebivalcev bilo starih ljudi in majhnih otrok. Zelo zanimivi, zlasti za današnje prebivalce teh vasi, bi bili podatki za posamezna vaška naselja. Iz trenutno razpoložljivih dokumentov lahko navedemo le število hiš za vasi dveh katastrskih občin. V Podbrdu jih je bilo 33, Bači 26, Petrovem Brdu 6, Poreznu 17, Trtniku 28, Kuku 10, Oblokah 18 in Hudajužni 22. Vse hiše so bile zgrajene iz kamena in pokrite s slamo. Za strehe popisovalci ugotavljajo, da so v zelo slabem stanju. Pod isto streho kot človeška bivališča je bil tudi del gospodarskih prostorov.

8 Peter RIBNIKAR, Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. Zgodovinski časopis 36, 1982, 321-337.

9 Večji del jih je zbral kolega Silvo Torkar, sam pa v nekajurnem obisku tržaškega arhiva več tudi nisem uspel prekopirati in prepisati. Kolega Torkar mi je tudi sicer pomagal z opozorili glede literature in se mu zato na tem mestu iskreno zahvaljujem.

10 To je splošno sprejeta oznaka za katastrsko občino.

11 Glej Simon RUTAR, Zgodovina Tolminskega, 202.

12 Prav tam, 184.

Tabela 1

k. o.	Površina		Število parcel		Število hiš	Prebivalstvo		
	orali	seženj	zemljiške	stavnbe		moški	ženske	skupaj
Podbrdo	4647	1032	1250	178	120	535	552	1087
Obloke	1049	460	594	79	40	140	145	185
Stržišče	2375	1220	860	100	55	258	282	540
Nemški Rut	2946	433	767	94	39	247	141	488

## Gospodarske razmere

## Poljedelstvo

Zgornja Baška dolina je bila izrazito agrarno področje. Zato je bilo pod močnim vplivom geografskih danosti, ki zlasti poljedelstvu tako po legi kot po vremenskih razmerah niso naklonjene. Hude težave so predstavljala zlasti večja deževja. Takrat gorski potoki niso le narasli, ampak so mnogi dobesedno oživali, zlasti hudo-

urniški. Pojavili so se tudi posamezni izviri. Nastale so poplave, sprožili so se zemeljski plazovi. Trpele niso samo kulturne površine (pridelki naj bi zadnja leta količinsko prav zato bili v upadanju), ampak so bile prekinjene tudi številne komunikacije. Podobno je bilo tudi pozimi, ko je visok sneg otežil medčloveške stike in nekatere gospodarske dejavnosti.

Ozemlje je dopuščalo naslednje načine izrabe zemljišč.

Tabela 2

Kat. občine	Njive		Travniki		Pašniki		Plan. pašniki		Gozdovi		Vse kultivirane površine	
	orali	sežnji	orali	sežnji	orali	sežnji	orali	sežnji	orali	sežnji	orali	sežnji
Podbrdo	279	166	1118	8	1325	881	/	/	1705	1452	4428	907
Obloke	53	170	365	462	107	278	/	/	492	1445	1018	755
Stržišče	124	554	608	1348	646	637	274	1594	673	509	2327	1442
Nemški Rut	107	1431	471	606	431	968	/	/	1591	1025	2602	830

Iz gornjih številok zelo realno vidimo možnosti življenja. V oči nas zbodejo zlasti skromne njivske površine. Te pokrivajo od 4,2% (k.o. Nemški Rut) do 6,3% (k.o. Podbrdo) uporabnih površin. To je izredno malo. Resnica pa je še bridkejša, saj je največ petina njiv bila dobrih, ostale pa slabše in celo slabe. Ocenjevalci so jih namreč razdelili v tri kakovostne razrede. Zadnji, najslabši, zavzema okoli polovico njivskih površin. Svetozar Ilešič za tamkajšnjo zemljiško razdelitev ugotavlja posebno varianto razdelitve na

pravokotne grude. Najbolj izrazito je to ugotovil za vas Stržišče. Čeprav svet ni raven, so polja sklenjena, odprta, njive pravilnih oblik, čeprav kratke in široke (20 x 100 m). Po pobočju se vlečejo podolgoma. "Polje sestavljajo nekako štirje kompleksi, ki teko od vasi v hrib in so enakomerno razdeljeni med vaške grunte". Podobne zakonitosti je ugotovil tudi v Nemškem Rutu. Takšno poljsko razdelitev navezuje na čas, ko so tja prišli tamkajšnji nemški kolonisti (za-

četek 13. stoletja).<sup>13</sup> Čeprav je denarno gospodarstvo že popolnoma prevladovalo, tudi v izpolnjevanju fevdalnih obveznosti, so morali kmetje ne glede na racionalnost čimveč pridelati doma in biti v največji možni meri neodvisni od nakupov hrane. Zato so pridelovali: pšenico, rž, ječmen, ajdo, fižol, krompir in korenje. Koruza je bila redka. Zgoraj naštetih pridelki so naštetih predvsem po vrednostni, ne pa količinski lestvici. Kmetje so se zelo trudili, da bi letno pridelali dva pridelka. Zato so bile zelo pogoste strniščne kulture. Pri njih so se pogosto izpostavljali možnosti, da bodo pri spravilu poznih jesenskih kultur imeli težave zaradi mraza ali zgodnjega snega. Med posameznimi vasmami so bile glede načina izkoriščanja njivskih površin manjše razlike, pogojene predvsem z lego zemljišč in lokalno klimo. Zelo pomemben faktor je bila tudi razpoložljiva količina gnoja. Za primer bomo vzeli k.o. Obloke. Tu so vsako leto lahko pognojili le polovico njivskih površin. Ta del so namenili: 4/9 ječmenu, 2/9 fižolu, 2/9 krompirju in 1/9 korenju. Na negnojeno del in strnišče so sejali oziroma sadili še ostale kulture. Kolobar naj bi bil naslednji:

1. leto, gnojeno - ječmen, ajda;
2. leto, negnojeno - rž, ajda;
3. leto, gnojeno - fižol;
4. leto, negnojeno - pšenica, ajda;
5. leto, gnojeno - ječmen, ajda;
6. leto, negnojeno - rž, ajda;
7. leto, gnojeno - krompir;
8. leto, negnojeno - pšenica,  
gnojeno - korenje;
9. leto, negnojeno - pšenica, ajda;
10. leto, gnojeno - fižol;
11. leto, negnojeno - pšenica, ajda;
12. leto, gnojeno - ječmen, ajda;
13. leto, negnojeno - ječmen, ajda;
14. leto, gnojeno - krompir;
15. leto, negnojeno - pšenica, ajda;
16. leto, gnojeno - ječmen, ajda;
17. leto, negnojeno - rž, ajda.

Podatki naj bi se nanašali le na eno njivo, ne pa na kmetijo, saj je jasno, da so vsako leto pridelali krompir, ječmen, fižol, korenje in kar so še mogli. Vprašanje je tudi, ali smemo takemu

kolobarju povsem verjeti, ali ni zanesljiv le za nekaj let, za nadaljnja pa so naštevali le zato, da bi ustregli izpraševalcem. K temu sumu nas še posebej navaja dejstvo, da so v drugih k.o. znali naštetih celó več kot dvajsetletni kolobar, na drugi strani pa niso znali navesti cen posameznega pridelka za nekaj let nazaj.

Pridelki so bili naslednji. Na oral so pridelali 22-40 kaznenikov (kaznenik je polovica mernika) pšenice, 19-22 rži, 26-43 ječmena, 22-40 ajde, 19-20 fižola, 90-120 košev krompirja ter 56-62 košev korenja. Nižje številke se nanašajo na njive tretjega, višje pa na njive prvega razreda. Ponekod ajde na zemljišču najslabše kvalitete niso mogli pridelovati. Podoben seznam za ostale k.o. bi pokazal manjša odstopanja, ki pa niso bistvena. Tako so v k.o. Podbrdo gojili tudi oves. Tu so na oral pridelali 14-20 mernikov pšenice, 15-19 rži, 17-24 ječmena, 18-27 ovsa, 12-15 ajde, 12-15 fižola in 121-173, tudi mernikov, krompirja. Navedeni pridelki so ljudem in živalim služili za prehrano. Pšenica je slabo rodila, bila je tudi manj kakovostna kot kranjska. Mernik slednje je v Škofji Loki tehtal 44 funtov, domače pa komaj 35-37. Podobne razlike naj bi bile tudi pri rži in nekaterih drugih žitih. Najbolj zadovoljni so bili z ječmenom, ki so ga nekateri občasno celo prodajali. Oves je bil le za domačo rabo. Njegova moka (in kaša?) naj bi bila glavno živilo v k.o. Podbrdo. Ajde niso kupovali, čeprav jim je pogosto pomrznila. Tudi fižola niso ne kupovali, ne prodajali, za krompir pa niso slišali nikoli, da bi ga kdo prodajal. Opisovalci razmer so videli možnosti večjih pridelkov le v izdatnejšem gnojenju. Kmetje so se tega zavedali in so ga skušali več pridobiti, vendar preko realnih možnosti - omejeni so bili s številom repov v hlevu -, niso mogli. Poljedelstvo dejansko ni moglo preživeti tamkajšnjega prebivalstva. V k.o. Obloke je prišlo na delazmožnega človeka le 0,19 orala njiv. Orodje je bilo dokaj običajno in v vseh vaseh enako. Omenjajo: običajni plug in brane z lesenimi zobmi, običajni tovorni voz, lojtnik, železne vile za gnoj, široko in ozko motiko, ... do orodja za čiščenje zrnja. Operati prvih treh v tabelah naštetih k.o. se sklicujejo na opis orodja za Nemški Rut, kar posredno tudi pomeni, da so se najbolj zanašali na podatke tega področja.

<sup>13</sup> Svetozar ILEŠIČ, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem, Ljubljana 1950, 73-74.

## Živinoreja

Poleg poljedelstva je bila zelo pomembna živinoreja. Svet je namreč zelo razgiban in kar kliče po paši. Planine so bile le v k.o. Stržišče. Zanimivo je dejstvo, da je kljub hribom in goram bilo razmeroma malo neproduktivnih površin, saj je delež teh segal od 2% (Stržišče) do 13% (Nemški Rut). S pomočjo podatkov o stanju živinoreje smo sestavili naslednji pregled.

Tabela 3

k. o.	konji	voli	krave	ovce	prašiči
Podbrdo	9	57	336	759	41
Obloke	6	12	106	475	18
Stržišče		18	153	352	20
Nemški Rut		30	155	386	24

Že na prvi pogled ugotovimo, da je bil v teh krajih poudarek na kravah in ovcah. Pogrešamo podatke o kozah, za katere vemo, da so jih redili. Število konj in zlasti volov nam jasno govori o pomanjkanju delovne živine, še zlasti, če število teh živali primerjamo s številom hiš. Verjetno so marsikje morali zapreči krave, za težja dela najeto živino pa odslužiti. Število krav, ovc in dejstvo, da vemo tudi za koze, nam sporoča, kjé so tamkajšnji kmetje iskali nadomestilo za primanjkljaj v prehrani, ki je nastajal zaradi preskromnega poljedelstva. Podatki o številu prašičev se nam zdijo preskromni. Res je, da so jih nekaj redili manj, ker so pridelali premalo prstnin, res pa je tudi, da so jih tu lahko pasli, zlasti v bogatih bukovih gozdovih, ki so prevladovali. Zdi se, da bi njihovo realno število moralo biti vsaj trikrat večje. Podatkov o perutnini ni.

Zanimivi so tudi podatki o številu živine pri večjih kmetijah.

Tabela 4

k. o.	konji	voli	krave	teleta	ovce	prašiči
Podbrdo	1	2	5	/	15	2
Obloke	/	2	3	2	16	1
Stržišče	/	2	4	/	12	2
Nemški Rut	/	2	5	/	20	2

Podatki o konjih, še zlasti, ker jih večji kmetje v k.o. Obloke očitno niso imeli, nam povedo, da v bistvu niso bili namenjeni agrarni dejavnosti. Če upoštevamo tamkajšnje razgibano ozemlje, nam je to hitro jasno. Podatkov o teletih v ostalih treh katastrskih občinah očitno niso zapi-

sovali. Če smo zgoraj nekoliko podvomili o točnosti podatkov o številu prašičev, naj nam bo tokrat dovoljeno malo podvomiti v število ovc, čeprav se zavedamo, da je bil pglavilni problem tamkajšnje živinoreje zimska prehrana živali.

Kmetje zgornje Baške doline so le del živine vzgojili doma. Konje in v veliki meri tudi vole so kupovali na Kranjskem. Krave so bile očitno domače vzreje, prašiče pa so kupovali na "daljnem" Štajerskem, mišljene so verjetno Brežice, ali pa od potujočih trgovcev s prašički.

V zvezi z živinorejo moramo omeniti tudi travnike in pašnike. Že iz tabele 2 jasno izhaja, da bi lahko pogrešali nekaj gozdnih površin v korist travnatih kultur. Travnikov, kjer bi lahko dvakrat kosili, je bilo malo. Mnogokje so bili zelo izpostavljeni naravnim nesrečam, zlasti poplavam, plazovom in usadam. Kmetje so jih sicer vsako pomlad čistili, druge nege pa niso bili deležni. Opisovalci razmer pogrešajo predvsem gnojenje. Glede na dejstvo, da je bilo gnoja celo za njive premalo, je jasno, da ga travniki niso bili deležni. Kljub temu pa so se kmetje trudili, da bi jih vendarle izboljšali. S poti so na travnike speljali jarke, ob nalivih so skušali izkoristiti tudi vodo z višjih parcel in tako posredno dobiti vsaj nekaj gnoja z blatom. Tudi odpadnih voda iz gospodinjstev niso puščali vnemar; trudili so se, da bi bilo nekaj koristi od njih za spodaj ležeče površine. Pašniki še te pozornosti niso bili deležni. Ker so se kmetje zavedali pomena živinoreje, so pazili, da slama ni bila pogosto v jaslih. Mnogokje na sosednjem Kranjskem se je to namreč dogajalo. O skupnih pašnikih nimamo podatkov, čeprav so nedvomno obstajali.

## Gozdarstvo

Čeprav so gozdovi veliko bogastvo, pa so bili tem krajem prej v škodo kot v korist. Zavzemali so velike površine; v k.o. Obloke na primer več kot polovico, v Nemškem Rutu podobno velik delež, le nekaj manj v obeh ostalih občinah. Precejšnje komplekse gozdov je imela v lasti država, velik gozdni posestnik je bil tudi zemljiški gospod. Kmetje so imeli v njih predvsem servitutne ali služnostne pravice, zaradi katerih so imeli pogoste spore z grofom. Mnogi domačini so iskali možnosti dodatnega zaslužka v gozdu, tako na Tolminskem in drugod po Goriškem kot tudi v drugih deželah.

## Neagrarno gospodarstvo

Za k.o. Podbrdo imamo v cenilnem operatu naveden podatek, da je zemlja sposobna preživeti komaj polovico ljudi, da pa se morajo ostali preživljati z obrtjo. Žal operat podrobneje ne pove, kaj vse si pod obrtjo predstavlja. Zadevo bi bilo namreč možno razumeti tudi tako, da je obrt vse, kar ni kmetijstvo. Konkretno podatke imamo le za mlinarje, ne pa za ostale obrti, ki so gotovo morale obstajati v taki skupnosti, kot jo predstavljajo vasi zgornje Baške doline; gre za kovače, kolarje, zidarje, tesarje, pečarje, ... Tudi mlinarstvo ni bila čista poklicna, ampak dopolnilna in občasna dejavnost. Potoki mnogokrat, zaradi preveč ali premalo vode ali pa hudega mraza, niso bili sposobni poganjati vodnih koles. Po 2 mlina sta bila v Oblokah in Stržiščah, 4 v Nem-

škem Rutu in kar 9 v k.o. Podbrdo. Kmetje so se pozimi ukvarjali z predenjem lanu in tkanjem. Lan so kupovali na Kranjskem, platno pa prodajali po celi goriški kresiji. Izdelke iz volne so namenjali predvsem za domačo rabo. Zelo razširjena je bila žganjekuha, saj svežega sadja niso mogli prodajati. Mnogi so žganje na hrbtu nosili v Škofjo Loko in tam za izkupiček kupovali žeblje in usnje. Kot vidimo, ne gre za klasično trgovino, niti ne za krošnjarstvo. Nekateri so služili s konji. V k.o. Obloke so imele kar 4 družine tovrstne konje, nekaj podobnega je moralo biti tudi v Podbrdu. Nekateri so pozimi kot furmani iskali zaslužek na Kranjskem. Veliko mož je našlo občasno zaposlitev tudi pri glažutah, pri žganju pepelike in nabiranju kresilnih gob. Kmetice so skušale nekaj zaslužiti tudi z izdelovanjem masla in sira, ki so ju prodajali predvsem v Idrijo.



Podbrdo

Neagrarno dejavnost tukajšnjih vasi so zelo ovirale slabe prometne zveze. Eden izmed potopiscev je za tamkajšnje poti zapisal: "Sploh ne svetujemo nikomur, tu skoz o slabem vremenu potovati, ker marsikateremu že so tu o deževji vstajali lasje po konci."<sup>14</sup> Gospodarske stike z bližnjimi trgi, kot taka navajajo Škofjo Loko in Gorico, so dodatno ovirale še razdalje. Do Loke so potrebovali 6 ur, do Gorice pa kar 12. Upravno središče, sedež okrajne gosposke in okrajnega sodišča, je bilo v Tolminu. V Podbrdu je bil urad za pobiranje vinskega davka. Šole v teh krajih ni bilo; nekatere otroke pa so samoiniciativno skušali naučiti, brati, pisati in računati posamezni duhovniki.

Zelo živa je bila lokalna samouprava. Uspelo nam je ugotoviti naslednje lokalne "funkcionarje". Leta 1827 je bil v Podbrdu župan Štefan Florjančič, odborniki pa Janez Čufer, (Zufer), Andrej Beguš (Begus), Luka Torkar (Tourkar), Jožef Kouder, Jurij Šorli in Urban Torkar (Tourkar). V Stržiščah je bil župan Lovro Beguš (Begus), odborniki Jurij Drole, Gregor Pajntar (Painter), Lenart Kleč (Kletsch), Luka Prezel (Presel), Jakob Kemperle (Kämperle) in Gregor Beguš (Begus). Za Porezen smo našli omenjenega le župana Andreja Dakskoblerja (Daxcobler) ter odbornika Tomaža Kol ... (?) in Simona Medjo (Media). Čeprav so bili vsi uradno nepisani, so morali imeti tolikšen ugled, da so lahko zastopali svoje sovaščane pred oblastmi.

Kmetje so bili podložniki. Njihov položaj pa je bil nekoliko drugačen od položaja njihovih tovarišev v sosednji Kranjski. K temu sta prispevali naslednji dejstva. Na eni strani so kot nekdanji kolonisti bili nekaterih fevdalnih obveznosti oproščeni, na drugi pa fevdalni režim na Goriškem ni bil tako trd kot na Kranjskem. Večina jih je živela na dodatni zemlji, izven obsega nekdanjih starih hub (Rusticalüberlandsgründe). Zemljiškemu gospodu so morali dajati urbarialni davek v denarju (Grundzins), katerega višina se ni spreminjala. Isto določilo je veljalo tudi za tiste, ki so bili podložni drugim zemljiškim gospodom. Prvotne kmetije so bile dolžne dajati Kapitlju v Čedadu žitno vrečno desetino

(Sackzehent) v naturi. Pobirali so jo kapiteljski zakupniki. Omenja se tudi Käfergeld, posebna nabirka v denarju, ki so jo pošiljali v Innichen, središče svoje nekdanje dežele. Tamkajšnji duhovniki naj bi opravili molitve zoper neke škodljive hrošče. Lastno farno središče so imeli v Nemškem Rutu, v vaseh, po katerih so se imenovali, katastrske občine so bile kaplanije. Z duhovniki, katerim so vsi dajali kolekturo, so se različno razumeli. Očitno tja škofija ni vselej pošiljala ravno najbolj sposobnih duhovnikov. Tudi oni so težko živeli. Zelo slabe so imeli zlasti stanovanjske pogoje, mnogi so silno trpeli zaradi revmatizma. Podbrdo je 1848. leta dobilo svojo župnijo.

Ob koncu lahko povzamemo, da življenje v zgornji Baški dolini ni bilo ravno najlažje. Zato ga prvotno Slovenci niso tako intenzivno naselili in so ga morali v 13. stoletju kolonizirati z nemškimi priseljenci. Ljudje so se trudili, bili so vztrajni in neizbirčni pri iskanju dodatnih zaslužkov. Delati jih očitno ni bilo sram. Nedvomno pa jih je bilo za tamkajšnje ozemlje nekoliko preveč, zato so mnogi morali s trebuhom za kruhom. Kmetije so bile zelo razdrobljene, mnoge premajhne, da bi lahko zadovoljivo preživljale svoje lastnike. Opisovalci so jim priporočali izdatnejše gnojenje. Rešitev je bila predvsem v pridelovanju krmilnih rastlin, zlasti detelje. Ocenjevalec kmetijskih razmer na Tolminskem v ljubljanskih Novicah<sup>15</sup> 1848. Ljudem iz teh krajev očita tudi naslednje človeške pomanjkljivosti: nesorazmerno velike dote, pravdarstvo, preveliko lahkomišelnost pri kupovanju loterijskih srečk, popivanje, opuščanje domače obrti in premajhno skrb za ceste. Slabe letine so bile očitno prešibak izgovor za vse nesreče. Nedvomno so kraji v zgornji Baški dolini v gospodarskem pogledu nekoliko zaostajali za sosednjimi na Goriškem in Kranjskem. Sestavljalci katastrskih operatov so zato z začudenjem ugotavljali ne le, da ni bila nobena hiša zavarovana, ampak celo, da kmetje o prednostih zavarovanja, mišljeno je predvsem tisto proti ognju, ničesar ne vedo.

14 Jožef LEVIČNIK, Ozir po goriškem in teržaškem Primorju in romanje v prestari Oglej, Slovenske večernice 1864, 56.

15 Kmet na Tominskim. Novice, 15. 3. 1848.